

УДК 821.161.2:82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.48>

**ДУХОВНО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ
ЕПІСТОЛЯРІЮ З. КРАСІВСЬКОГО ТА Я. ЛЕСІВА**

**SPIRITUAL AND EXISTENTIAL DIMENSIONS
OF THE EPISTOLARY OF ZINOVII KRASIVSKYI AND YAROSLAV LESIV**

Якібчук М.В.,

orcid.org/0000-0001-5618-0790

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

У статті досліджено культурну парадигму українського руху Опору на матеріалі листування Зеновія Красівського і Ярослава Лесіва. Визначено особливості та значення їхнього епістолярію для українського літературознавства, виявлено його художньо-естетичну та екзистенційну специфіку; визначено роль у формуванні літературно-мистецького світогляду другої половини ХХ ст. Проаналізовано форму епістолярного спілкування як одну з найважливіших рис людської екзистенції. Розглянуто особливості осмислення екзистенціалізму як «філософії існування» у витлумаченні проблем людського буття. На основі аналізу текстів тюремного листування виявлено основні пріо-

ритети таких екзистенційних концептів, як: свобода, самотність, свобода вибору, межові ситуації тощо. Наголошено на пошуках внутрішньої гармонії в дисгармонійному світі. Доведено, що в епістолярії переважає філософська ідея стоїцизму – нескорена особистість попри тюремні ґрати залишається вільною та вірною своїм переконанням. Топос тюрми універсалізується до внутрішньо-психологічного несприйняття неволі й мужнього протистояння обмеженню вільної особистості жорстоким умовам в'язниці. На прикладі епістолярію З. Красівського і Я. Лесіва доведено твердість їхніх переконань, непоступливість, що є виявом оптимістичного стоїцизму. У листах вони шукають самозаспокоєння, компенсують неможливість живого спілкування, прагнуть досягти внутрішньої свободи, відчуваючи тягу до одвічних цінностей, людської гідності. Кореспонденція наповнена не лише особистими фактами, а й політичними, літературними темами. Тексти листування насичені потужним морально-етичним змістом, який акумулює в собі прямі авторські оцінки, коментарі, висновки, наснажені активною позицією. Табірний текст включає чимало «екстремальних свідчень», які передаються через особистий досвід. Отже, листування З. Красівського і Я. Лесіва проаналізовано в контексті філософії екзистенціалізму крізь призму української національної традиції.

Ключові слова: екзистенція, епістолярій, дисиденти, межові стани, свідомий вибір, філософія екзистенціалізму.

The article investigates cultural paradigm of Ukrainian resistance movement that is based on the correspondence between Zinovii Krasivskyi and Yaroslav Lesiv. The features and significance of their epistolary for Ukrainian literary studies are determined, its artistic, aesthetic and existence characteristics are revealed; as well as the role in formation of literary and artistic worldview of the second half of the 20th century is determined. The form of epistolary intercourse is analyzed as one of the most important features of human existence. The features of understanding of existentialism as a "philosophy of existence" when interpreting human existence problems are considered. Based on the analysis of prison correspondence texts, the main priorities of existential concepts have been identified, such as: freedom, loneliness, freedom of choice, borderline situations, etc. The search for inner harmony in a disharmonious world is noted. It is proved that the philosophical idea of stoicism prevails in epistolary – the unconquered person, despite the prison bars, remains free and true to his convictions. The topos of prison is universalized to the intra-psychological rejection of bondage and courageous resistance to the restriction of free individual by the cruel conditions of prison. Using the example of the epistolary by Z. Krasivskyi and Ya. Lesiv, the firmness of their convictions and intransigence, which are a manifestation of optimistic stoicism, are proved. In their letters, they look for self-complacency, compensate for the impossibility of live communication, as well as strive to achieve inner freedom, feeling a craving for eternal values and human dignity. The correspondence is filled not only with personal facts, but also with political and literary themes. The correspondence texts are saturated with powerful moral and ethical content, which accumulates direct author's assessments, comments and conclusions inspired by his active position. The camp text includes many "extreme statements" that are transmitted through personal experience. Thus, the correspondence between Z. Krasivskyi and Ya. Lesiv is analyzed in the context of philosophy of existentialism through the prism of Ukrainian national tradition. The existential postulates and the language and behavioral system of communication with addressees are highlighted.

Key words: existence, epistolary, dissidents, borderline states, conscious choice, philosophy of existentialism.

Постановка проблеми. Щоб відновити, за Ліною Костенко, «гуманітарну ауру нації», треба досягнути культурну спадщину як минулого, так і сучасного, маловідомі сторінки якої найбільше розкриваються в епістолярії, спогадах, щоденниках, що становлять основу художньої документалістики. «Цей тип літератури перебуває на пограниччі історії і белетристики, але це не маргінальне, периферійне явище, він має фундаментальне значення і як джерело знання, і як самостійне мистецьке явище» [3, с. 3]. Маємо чимало непрочитаних і достатньою мірою не проаналізованих текстів листування, котрі заслуговують наукового розгляду, з'ясування їхньої ролі в культурно-політичному житті українського народу 60–80 років ХХ ст. Вивчення епістолярію З. Красівського і Я. Лесіва як сегмента цілісного літературного процесу другої половини ХХ ст. дозволяє корелювати духовно-екзистенційну парадигму, зумовлену потребою дослідження національного нарративу шістдесятників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із перших досліджень, присвячених вивченню епістолярної спадщини шістдесятників, є монографія Михайлини Коцюбинської «Зафіксоване й нетлінне: Роздуми про епіс-

толярну творчість» (2001). Вона акцентує на тому, що «лист – важливий автентичний документ, який передає не лише дух часу завдяки хроніці та інформативності, а й фіксує епістолярне alter ego митця [1, с. 15]. Саме ця дослідниця визначила доміанти епістолярію Василя Стуса, зокрема екзистенційне значення текстів («Поетове «самособоюнаповнення»: із роздумів над поезією і листами Василя Стуса» та ін.). Методологічною основою для висвітлення епістолярного масиву 60–80 років ХХ ст. є також праці польської дослідниці С. Скворчинської, українських учених В. Кузьменка, Г. Мазохи, Л. Вашків, Т. Заболотної, А. Зіновської, монографія Н. Загоруйко «Таборовий епістолярій українських шістдесятників» (2018 р.), в якій досліджено екзистенційний вимір епістолярної спадщини шістдесятників. Було корисним звернення до фундаментальних праць із філософії екзистенціалізму М. Бахтіна, Ж.-П. Сартра, зокрема вступної статті Д. Наливайка «Трагічний гуманізм Альбера Камю» до вибраних творів А. Камю (Київ, 1991). Проблеми екзистенціалізму досліджували вчені А. Дахній, Л. Тарнашинська, Т. Салига, І. Дзюба, О. Пахльовська, І. Василюшин (монографія «До генези терміна екзистенція в діаспорному літе-

ратурознавстві» (2019 р.). Про національний вимір людської екзистенції йдеться в монографії М. Якібчук «Творчість З. Красівського та Я. Лесіва: дискурс національної ідентичності» (2012 р.)

Постановка завдання. Українська новітня епістолярна спадщина, зокрема дисидентська, приваблює до себе потужним духовно-екзистенційним наповненням. Отже, мета дослідження – охарактеризувати епістолярну спадщину З. Красівського і Я. Лесіва, означивши її культурно-екзистенційну парадигму, визначити особливості та значення їхнього епістолярію в українському літературознавстві.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- проаналізувати окремі «межові ситуації» в умовах складних випробувань;
- осмислити особливості екзистенціалізму як «філософії існування» у витлумаченні проблем людського буття;
- виявити зв'язок духовного формування людської екзистенції, розкрити її національний вимір;
- простежити на матеріалі листів способи осмислення концептуальних екзистенційних категорій.

Об'єктом дослідження є епістолярій З. Красівського і Я. Лесіва¹ в контексті історико-культурної ситуації в Україні (60–80-ті роки ХХ ст.).

Предмет дослідження – духовно-екзистенційні виміри епістолярію З. Красівського і Я. Лесіва.

Виклад основного матеріалу. Епістолярна спадщина українських дисидентів другої половини ХХ ст. – це як голос доби, що засвідчує духовний опір системі людини в екстремальних умовах тюремно-табірного життя. «Лише такі потужні духовні зусилля, культивування свого духовного ядра в жорсткому протистоянні тоталітаризму могли врятувати людину в людині [1, с. 107]. Листи із-за ґрат дають можливість відстежити творчу самореалізацію їхніх авторів, шляхи пошуку самих себе, свого самовияву як індивіда і як народу для мобілізації внутрішніх екзистенційних ресурсів.

З. Красівський увійшов у літературний світ своїми віршами, своїм епістолярієм і мемуаристикою, автобіографічними текстами. Зокрема, відома його збірка поезій «Невольницькі плачі», автобіографія (у декількох варіантах), спогади «Владимирський централ» у вигляді листів до дружини Олени, листування з Айріс Акагоші (книга «Перегук двох над безвістю»), кореспон-

денція з Міжнародною Амністією, Групою 11 (книга англійською мовою «Два світи – одна ідея», упорядкована Анною Процик). У цьому переліку текстів З. Красівського не випадково так багато листів. «Загалом листування у той час для всіх нас мало надзвичайно велике значення, було екзистенційно важливим. Це була така собі віртуальна територія духовна, мовби й тісно пов'язана з буднями, та водночас – над ними (як писав у листі до дружини Василь Стус, «людський дух – аби був не уярмлений у часі, аби-як належить духові – витав, ширяв над, де ми могли вільно – хай і відносно-спілкуватися, не відмовляючись у розкоші бути собою») [4, с. 206]. Чи не найкращою ілюстрацією віднаходження екзистенційних формул служить епістолярій З. Красівського і Я. Лесіва. Власне ці автори, перебуваючи в «межових ситуаціях», утвердили власні моделі поведінки, осмислили по-новому поняття свободи як головної ознаки людського буття. В їхньому житті та творчості проблема свободи як головний прояв екзистенції була вельми важливою. Однак це було окреслено в загальнонаціональному контексті: свобода кожного українця була пов'язана зі свободою нації, з національно-визвольною боротьбою. Поразку національно-визвольних змагань українського народу Красівський трактував як загальнолюдську трагедію. Я. Лесів, «живучи в суспільстві зруйнованому, позбавленому внутрішньої гармонії, з розчакнутими надіями <...>, обстоював ідеал вільно мислячої, внутрішньо незалежної <...> особи» [10, с. 57].

Корені української екзистенційної традиції, на думку вчених, треба шукати ще в княжій добі. Але повніше вона утверджується у 18 ст. зокрема у філософії Григорія Сковороди, який вважав головним самопізнання і морально-етичне вдосконалення людини. Тему екзистенціалізму можна пов'язувати також із листуванням Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Ольги Кобилянської, Валер'яна Підмогильного, Василя Симоненка, Михайла Осадчого, Василя Стуса та ін., для яких пріоритетом було збереження національної ідентичності. Такі екзистенціали, як добро, зло, життя, вічність, краса, щастя, стали ключовими образами їхніх листів. Екзистенціал як філософська категорія композиційно організовує епістолярний текст.

Незаперечним залишається зв'язок зі світовими тенденціями, зокрема із філософським і культурологічним дискурсом Заходу. Проблема екзистенційного вибору та свободи самовираження була спільною для характеристики самої суті людини. Першим сформулював поняття

¹ Листування (оригінали і копії зберігаються в автора) подано за монографією [10].

«екзистенція» С. К'еркегор як «внутрішнє» буття людини, що поступово переходить в її зовнішнє буття [8, с. 44]. Розглядаючи людину як «екзистенцію», він аналізує такі поняття, як «страх», «відчай», «рішучість», які використовували пізніше екзистенціалісти. Згідно з теорією К'еркегора, «екзистенція – серцевина людського «я», завдяки якій «я» постає як <...> конкретна неповторна особистість» [8, с. 47]. За К'еркегором, є три типи екзистенції. Були також інші види трактування цієї філософії: атеїстичний екзистенціалізм (Ж.-П. Сартр, А. Камю), релігійний (К. Ясперс, Г. Марсель) та ін. Учення про екзистенціалізм, що зародилось в Європі, найбільшого розвитку досягло в 50–60 роки ХХ ст. в дослідженні людини як унікальної духовної істоти. Воно мало відчутний вплив на світогляд письменників-шістдесятників в Україні, які реалізовували екзистенційні концепти у власній творчості. Особливістю українського екзистенціалізму була національна ідея, яка рятувала від довоколишнього трагічного світу. На думку Н. Загоруйко, «філософський світогляд шістдесятників можемо схарактеризувати як певний симбіоз етики стоїцизму, християнського смирення і екзистенційного бунту в межах власної індивідуальної внутрішньої свободи» [1, с. 113].

У контексті екзистенційної проблематики постає листування З. Красівського і Я. Лесіва з тюремного ув'язнення, оскільки листи стають лейтмотивом їхньої таборової творчості. Саме життя З. Красівського є як прообраз «бунтівної людини» А. Камю. «Для людини без шор, – каже Камю в «Міфі про Сізіфа», – немає видовища прекраснішого, ніж свідомість у двобої з дійсністю, яка перемагає. Ні з чим не зрівняти образ гордої людяності <...> Дисципліна, якій дух себе підпорядковує, воля, яку він кує з будь-якого підручного матеріалу, рішучість зустрічати все віч-на-віч, – у цьому є могуть і непересічність» [6, с. 10]. До речі, В. Стус називав Камю своїм улюбленим письменником. Як перегук до цього етичного постулату Камю наведемо рядки з поезії «Людство» З. Красівського, які він надіслав в одному з листів: «Та вперто камінь двигав Сізіф, (Хоч на вершині височить розп'яття, Під ним розпалене багаття), Людину манить безпощадно міф» [5, с. 47]. Красівському було близьким бунтарство Камю. «Я» автора існує як антитеза до світу, що загрожує його екзистенції. Екзистенційний бунт лежить у межах власної свободи. Для Красівського боротьба, як «двобій з дійсністю» – це невід'ємний образ людського буття. Боротьба була його стихією. Поетичні рядки в листах із заслання – не рідкість і в листах

Я. Лесіва, В. Стуса, Є. Сверстюка, І. Світличного та ін. «Я гадаю, що в листуванні (а воно було в нього широким) найприродніше виявився його (З. Красівського – М.Я.) стиль і характер, бо він був людиною діла і писав про діло, близьке йому», – згадує Є. Сверстюк [10, с. 115].

Молодший побратим З. Красівського, отець Ярослав Лесів був глибоко релігійним поетом, який у своєму світогляді поєднував національну ідею з християнською. Його поезія відновлювала розірвану християнську традицію в українській літературі. В одному з листів до дружини він зізнавався: «Дивно це життя устроєне: я в однакої мірі молюся Богу як за свою свободу, так і за свою смерть. Вибач мені, любя, але це не відчай, а моя нинішня екзистенція <...> Здається, що то не дерева ронять червоне листя, а моє серце скапує кров'ю» [5, с. 130]. Можна стверджувати, що в цих роздумах проявляється героїзм мучеництва, який є однією з екзистенційних формул трагічного стоїцизму. Через екзистенціали страху, любові, надії, самотності поет прагне збагнути сенс життя, осмислити головні проблеми людського буття. У листі до рідних від 12 01.1986 року Ярослав Лесів писав: «І ще одне Різдво сльозою відхололо, Снігами замело вікно дитинства мого, Шкребється гола віть В моє вікно чи в душу. Вино замерзло в чорний лід. Як випити цю чашу, друже?» [10, с. 127]. Щоб відповісти на риторичне запитання Лесіва, треба нагадати, що писав він ці рядки та інші поезії в тюрмі в найтяжчому фізичному і моральному стані, голодуючи 192 доби. Кажуть, що то було найдовше голодування на той час з усіх, до яких удавалися політичні в'язні. Перебуваючи між життям і смертю, він подолав цю «межову ситуацію». Його листи є свідками самоаналізу, свідомого вибору власних життєвих вартостей. У той час він писав родині: «Як на мене, то справжнє горе, страждання очищують людину, облагороджують її, роблять сильною, великодушною, чутливою до горя інших і, що найголовніше, – доброю. Будьмо добрими, а все приложиться» [10, с. 51]. Листи Лесіва із заслання вражають своєю духовною наповненістю, глибиною філософського мислення, високим людським потенціалом. Як і листи інших політв'язнів з-за ґрат, вони мають «незаперечне екзистенційне значення як спосіб морального самозбереження і творчої реалізації в умовах несвободи, як яскравий взірєць «прямотояння» (за В. Стусом) і незнищенності людського духу» [1, с. 17]. Розвиток цієї думки знаходимо у Л. Тарнашинської про те, що шістдесятники, ввійшовши в «смугу свободи» як у сукупність

різнорідних ситуацій (від внутрішніх, екзистенційних, коли екзистенціалізм опанували не як філософію знання, а як філософію чину – т. зв. неусвідомлений екзистенціалізм»), вибрали певну «поколінневу філософію», яка «визначила їх опричнення у світі нових цінностей [9, с. 66].

Як уже зазначалось, листування З. Красівського було дуже широким. Хочемо привернути увагу до оригінального за жанровою будовою твору, написаного у формі листів до дружини Олени Антонів-Красівської. Звичайно, цей твір потребує окремого аналізу, але деякі художньо-екзистенційні штрихи виділимо в статті. Листи З. Красівського, упорядковані під назвою «Владимирський централ», – оригінальне літературне явище в українському гуманітарному просторі другої половини ХХ ст. Написав їх З. Красівський, перебуваючи після заслання у м. Моршині Львівської області. Спогади тюремного життя травмували душу, і він хотів висловити цей біль, що спричинило невиліковне життя. Маючи конкретного адресата, автор «створює феномен ексклюзивної форми спілкування <...>, екзистенцію автора неначе посилює голос іншої людини, тобто адресата» [10, с. 117]. Листування вражає багатством форм ліричного самовираження, заглибленістю у філософські категорії. Наприклад: «...І що головне – весь негативізм буття не віднімає мене, а доповнює, утверджує. Чого би була варта моя екзистенція, якби я кожен день не ставав на боротьбу із собою і не впрягався в ярмо щоденних проблем своїх і людських у найширшому плані і в найвіддаленішій перспективі» [10, с. 118]. Епістолярний матеріал цього твору – це листи розповіді, листи-рефлексії, листи-декларації, листи-роздуми. Але об'єднує їх те, як стверджує Ж.-П. Сартр: «Кожне письмо є чином, <...> не пасивністю, що виставляє на загальний огляд свої нещастя і слабкості, але як волення, як цілковита готовність кожного з нас жити...» [7, с. 51]. У листах із «Владимирського централу» вимальовується життя автора, його світогляд, етичні міркування, політичні та національні роздуми, екзистенційні переживання: «Скільки разів хотілося розбити мур головою...» [10, с. 119]. Розкриваючи власну творчу лабораторію, Красівський писав: «Бувало я зневірювався, голова порожніла і я ні думки в слово, ні слово в образ не міг увібгати, але вірші від того всього вигравали <...> Одного, чого не треба було до віршів докладати, так це болу, якого в мені була невичерпна криниця, і патріотизму, яким з дитинства просякла кожна моя клітина» [10, с. 118]. Мабуть, тому визначальною і в житті, і в творчості була свобода людини і свобода свого

народу та боротьба за неї, помножена на стійкість і твердість, яка становила основу морального стоїцизму Зеновія Красівського. Самоаналіз епістолярних роздумів засвідчує, що він здобув внутрішню свободу, не маючи зовнішньої, і прагнув прожити кожную хвилину, кожен день «на найвищому можливому для мене духовному рівні з максимальною віддачею своїх сил і здібностей тим ідеалам, за які боровся» [10, с. 38]. Але були в нього і песимістичні хвилини. У листі до дружини із заслання він писав: «Я свою безвихідь, бездіяльність і безпорадність приморив дуже інтенсивною роботою над фотографією, а це інколи продовжувалось від ранку до 12-ої ночі» [10, с. 38]. Вийшовши із зони, він продовжував цю справу. З. Красівського любили в таборах і українці, і представники інших народів: В. Фрайберг, Е. Кузнецов, А. Радигін та ін. Він умів спілкуватися навіть з ворогами, замирювати, коли виникали суперечки під час дискусій зі своїми однодумцями: М. Горинем, Л. Лук'яненком та ін. А. Процик, професорка з Америки, писала: «Але твоя витривалість і життєрадісність у тайзі не раз мені дає поштовх до життя. Я була б щаслива мати хоч крихітку твоєї віри і витривалості, і, що найважливіше, – уміння жити. Цей дар не приходив до всіх...» [10, с. 42]. А вміння жити, крім усього іншого, – це вміння спілкуватися, що є головною рисою людської екзистенції. Це важлива сторона буттєвості автора, бо «буття – між» вимагає спілкування з іншими людьми. І тут доречно згадати слова Є. Сверстюка, який пригадує, що із заслання до нього приходили «прекрасні, погідні листи Красівського. Вони дуже контрастували з листами інших засланців. Можна було подумати, що він там гостює в добрій бабусі, робить фотографії і ходить на рибалку» [10, с. 39]. Але він завжди залишався твердим і не поступливим. І це підтверджує його побратим Є. Сверстюк: «Бути собою і залишатись собою на всіх етапах двадцятого віку – це найкраща ознака людської справжності <...> А все ж сувора логіка нонконформізму і неприйняття напівправди – це урок Красівського. І цей урок варто частіше повторювати...» [10, с. 43].

Але стати таким було нелегко. «У найтяжчі часи життя, в часи чорні, безперспективні, бездіяльні, в оточенні божевілля я входив у себе, я дер себе рашпілем, випалював себе думкою, видзвонював волею», – писав у листі до Оленки Зеновій [10, с. 108]. Бажання бути собою відчувалося чи не в кожному листі З. Красівського. Зокрема, з листів «Владимирського централу» читач довідується не тільки про факти, події, як живуть в'язні,

але «чим вони живуть, яким духовним змістом, якими ідеями, зацікавленнями, щоб у найтяжчих умовах могли залишатися самими собою» [10, с. 121]. Про таке особливе наповнення свідчить переважно більшість листів. Наприклад: «Дискусії наші на найрізноманітніші теми були прекрасними імпрровізаціями і ніби феєрверками інтелекту. Частенько гриміли громи і кресали блискавиці, але взаємоповага і толеранція у нас були настільки великими, що навіть у такій вже не дискусії, а полеміці, як на тему Івана Дзюби, ми не зійшли на площину сварки» [10, с. 119]. Зауважимо, що такі дискусії відбувалися на тюремних нарах, і тільки високий етичний потенціал у вияві людської гідності допомагав реалізувати дисидентам свою творчість. У контексті листування В. Стуса, І. Світличного, М. Гориня, В. Чорновола, В. Марченка, З. Красівського, Я. Лесіва, О. Заливахи маємо особливий приклад українського екзистенціалізму. Їхня епістолярна творчість доводить, що інтелектуальне життя в невольницьких умовах було одним «із найважливіших екзистенційних важелів та засобом реалізації себе як вільної особистості» [1, с. 116]. З. Красівський вводить читача у світ своїх переживань, привідкриває тло своєї напруженої рефлексії, осмислює свій екзистенційний вибір. Він не сповідує істини, яку не проживав сам. Особливо це проявляється в листуванні з Айріс Акагоші, членом «Міжнародної амністії» – організацією в США, яка піклувалась українськими в'язнями сумління. Їхнє листування почалось тоді, коли Красівського прийняли до організації «Медісон Груп», і тривало найбільше з усіх подібних листувань – понад десять років. У 1995 р. було видано книгу «Перегук над безвістю», яка написана за листами Зеновія Красівського і Айріс Акагоші. «Хто знає, як важко в'язневі писати листа про порожнечу життя, та ще й чужинцям, людям іншої культури, тому важко повірити, який чарівний місток духовної єдності перекинув над океаном український поет в уявній розмові з англійською чужинкою» [10, с. 39].

Листування Красівського з Айріс розкриває його душевний стан у неволі, трепетну любов до природи, уподобання і моральні принципи. І Айріс виявилася здатною до розуміння та співпереживання адресатом. Красівський зізнався їй: «Я віднайшов у Твоїй душі неперевершені

скарби. І я багатий не як Крез, а як обірванець-блаженний, на якого зійшла благодать Господня» [10, с. 116]. Будучи ретельним у спілкуванні, він переживав, коли не відповідав на листа вчасно: «...Господи, як я Тобі заборгував <...> повинен постаратися, аби загладити те неприємне враження, яке могло скластися внаслідок мого мовчання <...> Виписався з лікарні 17 липня, але прошу не сердитися, що відразу не сповістив <...> Я і сам «покараний»...» [10, с. 117]. Їхні листи були подібні до «автономної» духовної території, яка, «мовби й тісно пов'язана з буднями, та водночас над ними» [3, с. 43]. Листування було різноплановим: від автентичних, історичних до екологічних, мистецьких тем, що на думку М. Коцюбинської, дає підстави розглядати лист як «багатофункціональну систему <...>, максимально-просто вприду-наближену до найінтимніших пластів духовного буття людини» [2, с. 43].

Висновки. Дослідивши таборовий епістолярій дисидентів другої половини ХХ ст. Зеновія Красівського і Ярослава Лесіва, ми дійшли висновку, що вони передусім відстоювали морально-етичні ідеали, національну ідею, свободу, вільний вибір. Завдяки аналізу листування окреслено роль епістолярію в контексті становлення ідейно-естетичної парадигми шістдесятництва, визначено екзистенційний вимір та пріоритет духовних цінностей. Доведено, що листи Красівського і Лесіва із табору і заслання мають універсальне значення, адже вони були не тільки зв'язком з рідними, друзями, але й давали можливість реалізувати себе як творчу особистість, щоб їх почули. І саме в листах маємо оцінку як власної позиції, так і позиції побратимів, що з погляду науки про літературу було переосмисленням радянського літературного канону. Проаналізовано окремі «межові ситуації» в тяжких умовах тюремного існування. Простежено такі концепти екзистенціалізму, як свобода та боротьба за неї, бунт, вільний вибір, страх, абсурд, біль, любов, уміння виживати. Поведінка З. Красівського і Я. Лесіва в радянських казематах може служити прикладом для молодого покоління. З'ясовано, що епістолярна творчість цих авторів – достойне втілення філософії українського екзистенціалізму, який вписується в спільний літературний дискурс. У подальшому дослідженні варто приділити увагу жанрово-стильовим модифікаціям епістолярної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загоруйко Н. Таборовий епістолярій українських шістдесятників (Літературно-естетичний дискурс). Київ: Смолоскип, 2018. 256 с.
2. Коцюбинська М. «Зафіксоване й нетлінне»: Роздуми про епістолярну творчість: моногр. Київ, 2001. 300 с.

3. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики. Київ, 2008. 72 с.
4. Коцюбинська М. Із книги споминів. *Кур'єр Кривбасу*. 2003. № 167. С. 163–216.
5. Красівський З.М. Невольницькі плачі. Поезії. Київ–Вінниця, 2007. 140 с.
6. Наливайко Д. Трагічний гуманізм Альбера Камю : передм. *Камю А. Вибрані твори*. Київ, 1991. С. 5–28.
7. Sartre J.-P. *Studie o literature*. Bratislava : slovenske vydavatelstvo Krasnej Literatury, 1964. 247 p.
8. Стеценко В. Екзистенціалізм як «філософія людини ХХ сторіччя» *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 4. С. 44–54.
9. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: аберация явища у постмодерному прочитанні. *Слово і Час*. 2006. № 3. С. 59–70.
10. Якібчук М. І в храм свободи увійти. (Творчість З. Красівського та о. Я. Лесіва: дискурс національної ідентичності). Коломия, 2012. 192 с. 16 фотоіл.